

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΥΠΟ ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΥ

ΣΥΛΛΟΓΟΥ

ΕΤΟΣ Α΄.-ΤΟΜΟΣ Α΄.

(Ὅτι ἐστὶ περὶ τοῦ ἄν ὀσιωτέρου ἀνθρώπου
βουλευσάτω ἢ περὶ παιδείας καὶ αὐτοῦ καὶ
τῶν αὐτοῦ οἰκείων. (Πλάτ. Θιάγης.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Κ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

—
1879

ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΔΥΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ.

ὑπὸ Π. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ. (α)

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΡΙΤΗ.

Ἀγαπητὲ Ἀγαθόφρον,

Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς σου βλέπω, ὡς ἦτο καὶ ἐπόμενον, ἐντελῶς σε ἀπορροφηθέντα ὑπὸ τῶν νεωτεριστικῶν τάσεων τῆς ἐποχῆς. Ἡ νεότης ἄπειρος ¹⁾ ἀκόμη τοῦ κόσμου εὐκόλως δελεάζεται ὑπὸ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ μέλλοντος περιφρονοῦσα τὸ παρὸν, τὸ ὁποῖον δὲν γνωρίζει, ἐπειδὴ ζῆ διὰ τὸ μέλλον. Ἀλλ' ὁ κόσμος εὐτυχῶς, ὅστις εἶνε θετικός, δὲν μετεωρίζεται ἐπὶ τῶν πτερύγων κινδυνώδους νεότητος, οὐδὲ φεύγει τὸ παρὸν, ἵνα εὕρη τὸ μέλλον, ἀλλὰ ζητεῖ μόνον νὰ βελτιώσῃ τὸ παρὸν. Καὶ ἡ σῶφρων πρόοδος εἶνε ἡ βελτιοῦσα, οὐχὶ ἡ αἴρουσα τὸ παρὸν. Ὡστε δὲν ἐξεπλάγην καθόλου διὰ τὴν θέσιν, τὴν ὁποῖαν ἔλαβες. Γνωρίζω καλῶς ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Βέλλου καὶ Λαγκαστέρου δὲν εἶνε τὸ ἰδεώδες τῶν διδακτικῶν συστημάτων οὐδὲ ἠθέλησά ποτε ὡς τοιοῦτον νὰ τὸ παραστήσω. Γνωρίζω τὰς ἐλλείψεις αὐτοῦ, δι' ἃς ἐδέησεν ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ τὸ 1846, 1858 καὶ 1860 νὰ γείνωσι παιδαγωγικὰ συμβούλια, ἅτινα πρότειναν τροποποιήσεις, πρὸς θεραπείαν τῶν ἐλλείψεων. ²⁾ Τὰς βελτιώσεις αὐτῶν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν καὶ ἡμεῖς.

(α) Συνέχεια. Ἴδε προηγ. φυλ. σελ. 64

1) Περιέργως φαίνεται ἡμῖν ἡ πολεμικὴ τοῦ Ἐμπειροκλέους, ἔστις εἰς πᾶν ζήτημα κηρύττει ἐσφαλμένην τὴν γνώμην τοῦ Ἀγαθόφρονος μόνον καὶ μόνον διότι οὗτος δὲν εἶνε γέρων ὡς καὶ αὐτός. Ὁ κ. Ἐμπειροκλῆς ὄφειλε νὰ γνωρίζῃ ὡς Ἐμπειρος ἦδη τοῦ κόσμου ὅτι ἡμπορεῖ τις νὰ ζήσῃ πολὺν χρόνον καὶ νὰ μὴ διδαχθῇ τόσα ὑπὸ τῆς πείρας, ὅσα δύναται ἄλλος ὀλιγώτερον χρόνον ζήσας. Ὁρθὴν πείραν δὲν δύναται νὰ κάμῃ πᾶς ἄνθρωπος. Ἐπειτα τὴν γνώμην τοῦ Ἀγαθόφρονος δὲν ἀντιπροσωπεύει μόνος αὐτός ὁ Ἀγαθόφρων, ἀλλ' ἀσπάζονται καὶ ἐφήρμασαν καὶ ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Ἑλβετίᾳ καὶ πανταχοῦ, ὅπου προώδευσαν τὰ σχολεῖα, ἄνδρες καὶ σοφοὶ καὶ γέροντες, ἔργον ἴδιον τὰ τῶν σχολείων ἔχοντες, ὧν τὴν γνώμην δὲν εἶνε τόσον εὐκλεον νὰ ἀπερρίψῃ τις, ὅσ' ἡ κομίζει ὁ κ. Ἐμπειροκλῆς.

2) Ὁ κ. Ἐμπειροκλῆς ἀποφαινόμενος ποιοιτοτρόπως θὰ ἔχη ἴσως πρὸ αὐτοῦ ἄλλας ἀποφάσεις ἢ αὐτάς, ἃς ἡ παιδαγωγικὴ ἐπιτροπεία συνελθοῦσα κατὰ τὸ 1858 ἐδημοσίευσε κατὰ τὸ 1862. Πρὸ πολλοῦ ἐκ τῆς πείρας ἀπεδείχθη ἐν Ἀγγλίᾳ ὅτι οἱ μαθηταὶ τῶν ἀλληλεδιδασκτικῶν σχολείων δὲν μακθάνουσι σχεδὸν τίποτε. Ὁ ἐπιθεωρητὴς τῶν σχολείων Norris ἐδήλωσεν εἰς τὴν παιδαγωγικὴν ἐπιτροπείαν τοῦ 1858 ἔτι ἐν τοῖς ἐπιθεωρουμένοις σχολείοις μόνις τὸ 1] ἐ τῶν μαθητῶν κατὰ τὸ τέλος τῆς μαθητείας των κατορθοῦσι νὰ ἀναγιγνώσκωσι, νὰ γράφωσι καὶ νὰ λογαριάζω-

Ἄλλὰ δὲν δύναμαι εἰς τοῦτο νὰ συμφωνήσω πρὸς σέ, ὅτι δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον τὴν μηχανικὴν ἐργασίαν, ἥτις πάντοτε μένει μηχανικὴ, εἴτε ὑπὸ διδασκάλου γινομένη εἴτε παρ' ἄλλου τινός, νὰ τὴν ἐκτελῇ ὁ ἐρμηνευτής. Διότι τότε ἐπιφορτίζων τὸν διδάσκαλον μὲ τοιαύτας ἐργασίας ἀφαιρεῖς παρ' αὐτοῦ τὸν χρόνον διὰ τὰς ἄλλας ἐργασίας τὰς σπουδαίας. Ἄφ' οὗ δὲν δύναμεθα νὰ ἔχωμεν διδασκάλους καὶ διὰ τὰ μικρὰ παιδιά καὶ διὰ τὰ μεγάλα, φρονιμώτερον εἶνε τὰ μεγάλα νὰ διδάσκωσιν οἱ διδάσκαλοι, τὰ δὲ μικρὰ οἱ προχωρημένοι μαθηταὶ ἢ τ' ἀνάπαλιν, ἀφ' οὗ μάλιστα ἡ ἐργασία τῶν μικρῶν εἶνε τοιαύτη, ὥστε τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον θὰ ἐκτελέσῃ καὶ μαθητὴς καὶ διδάσκαλος.

Εἰς ἐμὲ τὸ πρᾶγμα εἶνε πολὺ σαφές. Τρεῖς τρόποι οἰκονομίας τῆς διδασκαλίας ὑπάρχουσιν ἢ ὁ διδάσκαλος νὰ διδάσκῃ τοὺς μαθητὰς ἢ οἱ μαθηταὶ νὰ διδάσκωσιν ἀλλήλους, ἢ μέρος μὲν ὁ διδάσκαλος μέρος δὲ οἱ μαθηταὶ. Ἐγὼ θεωρῶ τὸν τρίτον τρόπον τὸν καλλίτερον καὶ ὠφελιμώτερον, οἱ ἄλλοι δύο εἶνε ἀκρότητες, αἵτινες ὡς τοιαῦται δὲν ἔχουσιν οὐδέποτε πρακτικότητα. Καὶ θὰ ἴδῃς, ἂν ἐφαρμοσθῇ ὁ πρῶτος, ὅτι θὰ καταντήσωμεν πάλιν εἰς τὸν τρίτον. Δὲν εἶνε δύσκολον διδάσκαλος ἐν Ἑλλάδι νὰ διδάσκῃ συγχρόνως καὶ ἐπωφελῶς 100 καὶ περισσοτέρους πολλάκις μαθητὰς διαφορωτάτων πνευματικῶν καταστάσεων καὶ χαρακτήρων. Οἱ Ἕλληνες διδάσκαλοι δὲν ἔχουσι τῶν Γερμανῶν τὴν καρτερικότητα καὶ φιλοπονίαν. Καὶ ἐγὼ εὐχαριστημένος θὰ ἔμενον, ἂν ἤθελον νὰ ἐργασθῶ μόνον εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τοῦ σχολείου, ὅπως πρέπει. Ἡ ὠφέλεια θὰ ἦτο καταφανής. Ἄφ' οὗ οὗτοι δὲν θέλουσιν ἢ δὲν δύνανται νὰ ἐργασθῶσιν ὀλίγον, ποῦ βασιζόμενος σὺ ἀπαιτεῖς νὰ ἐργασθῶ πολὺ.

σ ι ν ἄ ν ε κ τ ῶ ς. Αἱ κατώτεραι τάξεις τῶν σχολείων ἦσαν ἐλεεινά. Μόνον εἰς τὰς ἀνωτέρας ἐφίστα ὁ διδάσκαλος τὴν προσοχὴν του. Ἄλλ' οἱ πλείότεροι τῶν μαθητῶν πολὺν χρόνον ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσι μένοντες χωρὶς νὰ μαθάνωσι τίποτε, ἀηδίαζον ἐπὶ τέλους καὶ ἀπεσκίρτων ἐκ τῶν σχολείων, χωρὶς νὰ δυνηθῶσι νὰ ἀπολαύσωσι τῆς φυλαττομένης εἰς αὐτοὺς ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσι διδασκαλίας ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Ἀπὸ πολλοῦ δὲ χρόνου (1812) Ἕλληνοὶ διδάσκαλοι ἐζήτησαν νὰ διορθώσωσι τὰ σχολεῖα τῶν εἰσαγαγόντες ἀντὶ τῆς ἀλλοθιδοδασκαλίας τὴν σύγχρονον διδασκαλίαν, ἥτοι τρόπον διδασκαλίας, καθ' ὃν διδάσκονται οἱ μαθηταὶ ἔλοι, διαφόρου νοητικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἡλικίας, συγχρόνως ὑπὸ τοῦ διδασκάλου, λέγοντες καὶ ἀποκρινόμενοι πάντες ὁμοῦ. Ἄλλὰ καὶ ἡ τοιαύτη μεταβολὴ δὲν ἔφερε καλὰ ἀποτελέσματα. Οἱ μαθηταὶ ἠσχοῦντο εἰς τὸν ψιττακισμὸν. Περὶ καλλιέργειας καὶ ἀναπτύξεως τῆς ἀτομικότητος οὐδεὶς εἶνε δυνατὸν νὰ γείνη ἐνταῦθα λόγος. Ὁ Laurig, ἐπιθεωρητὴς τῶν σχολείων παρατηρεῖ δὲ πρὸς τοῦτο ὅτι ἀπὸ σπουδαιότερον κέρδος κατὰ τὴν διδασκαλίαν εἶνε ἡ ἀνάπτυξις τῆς πνευματικῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ μαθητοῦ καὶ τῆς πεποιθήσεως πρὸς ἑαυτόν. Ἡ μέθοδος τοῦ νὰ λέγωμεν ἡμεῖς ἀνεπνευστεῖ πολὺ πρὸς τοῦτο. Ὁ μαθητὴς, ἔστιν δυνατὸν νὰ λέγῃ ὁμοῦ μὲ τοὺς ἄλλους, ἐδυνατεῖ νὰ πράξῃ τοῦτο μόνος. Τοὺς στρατιώτας γυμνάζουσιν ὁμοῦ, ἐπειδὴ οὗτοι ὁμοῦ εἶνε προφορισμένοι καὶ νὰ ἐνεργήσωσιν. Οἱ μαθηταὶ ὁμοῦ πρέπει ἰδιαίτερα ἕκαστος κατὰ τὴν αὐστηρὰν σημασίαν τῆς λέξεως νὰ προπαρασκευάζωνται.

Μοι φαίνεται ὅτι αἱ σκέψεις αὐται δὲν εἶνε τοιαῦται, ὥστε νὰ ἐκπλήττηται τις ἀκούων. Καὶ νομίζω ὅτι ἔχω λόγους ἰσχυροὺς νὰ ἐμμένω εἰς τὴν ἰδέαν μου ὅτι ἡ μικτὴ διδασκαλία εἶνε ἡ πρακτικωτέρα καὶ ὠφελιμωτέρα.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 23 Δεκεμβρίου 1876.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΕΤΑΡΤΗ

Σεβαστὲ Ἐμπειρόκλεις,

Ἀνέγνωσα μετὰ προσοχῆς τὴν ἐπιστολὴν σου. Μοι φαίνεται ὅτι πρὸς συνεννόησιν εἶνε ἀνάγκη νὰ τεθῶσιν ἀρχαὶ ὠρισμέναι, ἀφ' ὧν ἀμφότεροι νὰ ὀρμώμεθα σκεπτόμενοι. Διότι τότε εὐκόλως ἐλέγχεται ἡ ἀποπλάνησις. Βεβαίως ἡ ἀρχικὴ πρόθεσις καὶ σοῦ καὶ ἐμοῦ δὲν ἦτο νὰ βασανισθῶσιν αἱ παιδαγωγικαὶ μας γνώσεις ὡς πρὸς τὴν ὀρθότητα καὶ πρακτικότητα. Ἀλλ' ἀφ' οὗ τέλος πάντων ἀκουσίως εἰσήλθομεν εἰς τοῦτο, ἐξετέθημεν δὲ ἀμφότεροι ἀντιμέτωποι, ἡ ὑπόληψις, ἣν ἕκαστος ἔχει πρὸς τὰς γνώμας του, ὡς καὶ ἡ ἐπιθυμία νὰ καθάριση καὶ διορθώσῃ αὐτὰς ἀπαιτοῦσι νὰ ἐξακολουθήσωμεν τὸν ἀγῶνα. Ὁ σκοπὸς μας βεβαίως εἶνε κοινός, ἡ εὕρεσις δηλαδὴ οἰκονομίας τῆς διδασκαλίας, καθ' ἣν πολλοὶ μαθηταὶ νὰ διδάσκωνται καλλίτερον καὶ παιδεύωνται τελειότερον ἐν τοῖς σχολείοις μὲ ὀλιγώτερα ἔξοδα. Ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν νομίζω δὲν ὑπάρχει καμμία διαφωνία. Μόνον ὡς πρὸς τὰ μέσα δὲν συμφωνοῦμεν. Σεῖς λέγετε ὅτι μέρος τῆς διδασκαλίας, τὴν μηχανικὴν διδασκαλίαν, δὲν βλάπτει νὰ ἐκτελῆ ὁ προχωρημένος μαθητὴς καὶ ὅτι καὶ ὁ διδάσκαλος σχεδὸν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον θὰ τὴν ἐκτελέσῃ. Θέλετε δὲ νὰ περιορίσητε τὴν ἐργασίαν τοῦ διδασκάλου εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις. Καὶ φέρετε λόγους ὑπὲρ τῆς γνώμης σας ὅτι οἱ μαθηταὶ τῶν ἀνωτέρων τάξεων μᾶλλον ἡλικιωμένοι καὶ σπουδαιότερα μαθήματα διδασκόμενοι ἔχουσι μᾶλλον ἀνάγκην τῆς προσοχῆς καὶ μερίμνης τοῦ διδασκάλου. Ἐγὼ δὲ πάλιν λέγω ὅτι πάντες οἱ μαθηταὶ καὶ τῶν ἀνωτέρων τάξεων καὶ τῶν κατωτέρων οὐχὶ ὀλιγώτερον ἔχουσι ἀνάγκην τῆς προσοχῆς καὶ μερίμνης τοῦ διδασκάλου. Μοι φαίνεται δὲ ὅτι τοιαύτη τις σκέψις σας φέρει νὰ φρονῆτε τοιουτοτρόπως ὡς πρὸς τὰς κατωτέρας τάξεις τοῦ σχολείου. Ὀρμώμενος ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν κατὰ τὰ πρῶτα μαθήματα γινομένων, ὅτε δὲν γίνεται τίποτε, ὅτε μαθηταὶ ἐπὶ δύο, τρία καὶ περισσότερα ἔτη κάθονται τυραννούμενοι, ὅπως μάθωσι μίαν στραβο-ἀνάγνωσιν, μίαν κοῦτσο-γραφὴν καὶ μίαν ἀνόητον ἀριθμησιν, ἐπιμένετε λέγοντες ὅτι, ἀφ' οὗ δὲν γίνεται τίποτε κατ' αὐτὰ τὰ ἔτη, πρὸς

τι νὰ ἀφισρῶνῃ τὴν προσοχὴν τοῦ ὀ διδάσκαλος εἰς τὸ τίποτε, ἀφ' οὗ ἔχει σπουδαιότερον νὰ ἐργασθῇ εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις. Πραγματικῶς ἂν δὲν ἐγίνετο τίποτε, θὰ ἐσιώπων καὶ θὰ ἐθρήνουν μόνον τὴν ἀπώλειαν τοῦ χρόνου, ἀπώλειαν ἀνεπανόρθωτον. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὅμως φρόνῳ ὅτι γίνεται τι περισσότερον τοῦ τίποτε, ὅτι δηλαδὴ ἡ μηχανισμὸς Σας οὐ μόνον δὲν διδάσκει τίποτε, ἀλλὰ γίνεται συνάμα παραίτιος τῆς διαφθορᾶς τῆς διανοίας τῶν μαθητῶν, δι' αὐτοῦ τίθενται αἱ βάσεις ἀσυνειδήτου ἐργασίας τῶν μαθητῶν, κατατριβῆς τῶν δυνάμεων αὐτῶν πρὸς κατόρθωσιν μηδαμινοῦ πράγματος, μὴ συγκεντρώσεως τῆς προσοχῆς, ἀποστροφῆς πρὸς τὰ γράμματα, καταστροφῆς τῆς φαιδρότητος καὶ τόσα ἄλλα, διὰ τὰ ὅποια αἱ μετὰ ταῦτα ἐργασίαι τοῦ σχολείου δὲν δύνανται προσηκόντως νὰ τελεσφορήσουν, διὰ τοῦτο θεωρῶ καθήκον νὰ πολεμήσω ἕσον δύναιμι ἰδέαν, ἣτις ἀρκετὰ λυπηρὸν ὅτι ἐλειτούργησε τόσον χρόνον παρ' ἡμῖν. Διότι τί τὸ θέλετε, Σᾶς παρακαλῶ, ἔπειτα τὸ μαραμμένον καὶ φθισικὸν πνεῦμα, ἀφ' οὗ ὁ μηχανισμὸς ἐνέβαλεν ἐν αὐτῷ τὰ σπέρματὰ τῆς φθορᾶς; Τί δύνασαι νὰ κάμῃς ἔπειτα μὲ πνεῦμα νοσερὸν, τὸ ὅποιον ὑποθέτεις ἢ παραδέχεσαι ὅτι ἔμαθε κατὰ τὸν ἀλληλοδιδασκτικὸν τρόπον, ὅσα θέτεις ὡς βάσιν τῶν μετὰ ταῦτα ἐργασιῶν Σου δὲν τὰ κατέχει ὅμως; Σεῖς ἐργάζεσθε καὶ δογματίζετε εἰς τὸν κόσμον, ἀπαιτεῖτε δὲ καὶ ὅλοι νὰ Σᾶς πιστεύσουν εἰς ὅ,τι καὶ ἂν λέγετε, χωρὶς νὰ λαμβάνητε τὸν κόπον νὰ μάθητε τί πρὸ πολλοῦ ἄνδρες μέγα κύρος εἰς τὸν κόσμον τὸν παιδαγωγικὸν ἔχοντες, ἀκριβέστατα δὲ φιλοσοφήσαντες ἐπὶ τῶν νόμων τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πνεύματος, ὡς π, χ. εἶνε ὁ Rousseau, ὁ Pestalotzi, ὁ Hebart κλπ. καὶ εἶπον καὶ ἔγραψαν ἴσα ἴσα περὶ τῆς μηχανικῆς ἐργασίας κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη! Φέρετε δὲ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς γνώμῃ Σας πάντοτε τὴν πτωχείαν τῆς Ἑλλάδος. Ἐπερπε, κύριε, νὰ γνωρίζητε, ὅτι ὅταν ἡ Γερμανία ἐφήρμοσε τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν, δὲν ἦτο πλουσία οὐδὲ εἶνε ἀκόμη σήμερον αὐτὴν μεταχειριζομένη. Ἡ δὲ Ἑλλάς ὡς χώρα, ἐνθα ἀνεφύησαν αἱ πρῶται περὶ ἀληθοῦς ἐπιστήμης καὶ τέχνης ἰδέαι, οὐδέποτε θὰ ἀπορρίψῃ τὴν καλλιέργειαν αὐτῶν προφασίζομένη πτωχείαν ἣν οὐδέποτε ἐφοβήθη, ἀλλ' ἂν θέλετε, ἀνέχεται νὰ μένῃ αὐτῇ σύντροφος πιστός.

Βεβαίως δὲν εἶνε ἀδιάφορον ἂν τὰ θεμέλια μιᾶς οἰκίας εἶνε ἀπὸ ξύλου ἢ ἀπὸ πέτρας ὑποδομημένα. Ἡ σκληρὰ πεῖρα καθιστᾷ τοὺς ἀνθρώπους προσεκτικωτέρους. Ὡ νὰ ἀντελαμβάνοντο οἱ ἄνθρωποι ὁμοίως καὶ τῶν ψυχικῶν γινομένων καὶ νὰ ἐδιδάσκοντο ὁμοίως παρ' αὐτῶν! Τὴν οἰκίαν φροντίζει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐξασφαλίσῃ διὰ καταθέσεως στερεῶν θεμελίων, διότι ἄλλως πίπτει καὶ τὸν πλακόνει. Καὶ ὁ ἠθικὸς κόσμος ἔχει νόμους ὁμοίους πρὸς τοὺς φυσικοῦς. Καὶ παρ' ἐκείνοις ὡς καὶ παρὰ τούτοις ὀρισμέναι αἰτίαι φέρουσιν

ὠρισμένα ἀποτελέσματα. Ἄλλ' ἢ παράβασις τῶν ἠθικῶν νόμων δυστυχῶς ἢ εὐτυχῶς δὲν φέρει καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς φυσικῆς ὑπάρξεως. Ἴδου ἡ αἰτία διατί ἕκαστος καὶ λέγει καὶ πράττει ὅ,τι θέλει. Καὶ ὅμως ἡ ὀλιγωρία τῆς τηρήσεως τῶν ψυχικῶν νόμων ἐν τῇ παιδείᾳ ἐδείξε τὰ τραγικὰ αὐτῆς ἀποτελέσματα μέχρις ἀγανακτήσεως. Ἡ Ἑλλὰς δὲν εἶνε ἐκ τῶν χωρῶν ἐκείνων, αἵτινες δύνανται νὰ παραπονεθῶσιν ἐπὶ ἐλλείψει πνευματικῆς εὐφυΐας. Καὶ ὅμως στρέψον τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἴδε τοὺς ἐν τοῖς σχολείοις μαθητὰς καὶ εἰπέ μοι, Σὲ παρακαλῶ, εἰλικρινῶς ἀν πείθεσαι Σὺ ὅτι οἱ μαθηταὶ ἐκεῖ παιδεύονται. Ἴσὶ πόσον θὰ εὐηργέτης τοὺς μαθητὰς ἀνεξαίρετως ὅλων τῶν σχολείων, ἀν ἤνοιγες αὐτοῖς τὰς θύρας καὶ ἔλεγες ὅτι δὲν ὑπάρχουν πλέον σχολεῖα. Ἴσὶ κατὰδικοὶ θὰ ἐξήρχοντο τῶν πνευματικῶν φυλακῶν καὶ τὸ ὄνομά σου θὰ ἠκούετο ἀνυμνούμενον ὑπὸ τῶν παιδικῶν στομάτων. Αὕτῃ ἢ δυστροπία τῶν μαθητῶν εἶνε μία σιωπηλὴ διαμαρτύρησις κατὰ τῆς βίας, ἣτις προσγίνεται εἰς τὰ πνεύματά των. Ἄφες τὰ μικρὰ νὰ χοροικιδῶσιν εἰς τοὺς δρόμους καὶ ἀναπτυχθῶσιν ὅπως τύχη. Καλλίτερα θὰ ἀναπτυχθῶσι. Περισσότερα πράγματα θὰ ἴδουν καὶ περισσοτέραν πείραν θὰ ἀποκτήσουν. Πόσον φαιδρὸς καὶ ὑγιὴς εἰσέρχεται ὁ παῖς εἰς τὸ σχολεῖον! Ἄλλὰ πῶς ἐξέρχεται ἐξ αὐτοῦ; ἀδιάφορος διὰ πνευματικὰς ἐργασίας, ἀπειρος τοῦ κόσμου, νοσηρὸς, γνωρίζων ἤμως ἠνάγνωσιν, γραφὴν καὶ τὰς τέσσαρας πράξεις τῆς ἀριθμητικῆς! Ἄξιέπαινοι οἱ λαοὶ ὅτι ζητοῦν νὰ ἐλευθερώσουν τοὺς δούλους ἐμοφύλους των. Ἄλλ' ἄρα γε δὲν εἶνε εὐεργέτημα μέγα νὰ ἐλευθερώσουν καὶ τοὺς ἀθώους παῖδας των ἀπὸ τὴν μάστιγα συστήματος, ὕπερ κατ' ἀνάγκην κατὰ τὰ πρῶτα τῆς μαθητείας ἔτη, διλητηριάζει ἐσσεὶ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα; Μόνον δι' αὐτὸν τὸν λόγον εἶνε καθῆκον νὰ σκεφθῶσι σπουδαίως περὶ τούτου αἱ Κυβερνήσεις, ἀφίνω ὅτι ἀνευ τῆς ὀρθοτέρας παιδείσεως εἶνε ἀδύνατον νὰ προαχθῇ τὸ ἔθνος.

Τοιαύτην γνώμην ἔχω καὶ περὶ τῆς ὅλης τοῦ δημοτικοῦ σχολείου σημερινῆς ἐν Ἑλλάδι παιδείσεως, ἰδίως δὲ τῶν πρώτων ἐτῶν. Λυποῦμαι πολὺ ὅτι δὲν μοῦ ὑπολείπεται καιρὸς νὰ ἀπαριθμήσω μίαν πρὸς μίαν τὰς βλάβας τῆς τοιαύτης παιδείσεως καὶ νὰ καταδείξω ὅτι τοιαύτη παιδείσις ἀντιμάχεται καθόλου καὶ πρὸς τὴν φύσιν τῆς σημερινῆς παιδαγωγικῆς καὶ πρὸς τὰς προόδους τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ. Ἄλλὰ μοὶ φαίνεται ἱκανῶς φανεραὶ εἶνε αἱ βλάβαι αὐτῆς. Καὶ πᾶς ἀπηλλαγμένος πάσης προκαταλήψεως δύναται εὐκόλως νὰ τὰς ἴδῃ. Εἶνε σύστημα, ὕπερ ἐξευρέθη ἵνα εὐθηνὰ διαστρέφῃ τὸν νοῦν τῶν μαθητῶν.

Τοιαύτας σκέψεις ἔχομεν ἡμεῖς οἱ πολιοῦντες τὴν μηχανικὴν τῶν πρώτων ἐτῶν παιδείσιν. Καὶ εἶμαι περίεργος κατόπιν τοιούτων παρατηρήσεων

νά μάθω ἂν ἡ μηχανικὴ παιδείσις θὰ ἀπολαμβάνη τῆς αὐτῆς παρ' Ἑμῶν λατρείας καὶ ἂν καὶ τοῦ λοιποῦ θὰ κατέχη τόσην ἐν τῷ συστήματί Σας τιμητικὴν θέσιν. Βεβαίως, ἂν ἐπιμένετε ἀκόμη, θὰ φέρετε λόγους ἰσχυροὺς ὑπὲρ τῆς γνώμης Σας. Πράττοντες δὲ τοῦτο, ἐν ᾧ θὰ διασώζητε ἀφ' ἐνός τὴν ὑπόληψιν τοῦ μηχανισμοῦ, θὰ δώσητε καὶ ἐν καλὸν μάθημα εἰς τὴν Εὐρώπην ὅτι ἡ θεωρουμένη παρ' αὐτῆς πρόοδος εἶνε κενὴ μόνον δόξα καὶ ὅτι ἡ ἀλήθεια εὐρέθη φυγαδευθεῖσα ἐν τινι δημοτικῷ σχολείῳ ἐνός ἐν Ἀθήναις διδασκάλου.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῆ 8 Ἰανουαρίου 1877.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΕΜΠΤΗ.

Νομίζω καθήκον νὰ σᾶς συγχαρῶ διὰ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα, ἣν ἀνεπτύξατε μάλιστα ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιστολῇ Σας. Δὲν πιστεύω νὰ ἐσπουδάσατε καὶ αὐτὴν ἐν τῇ ἀναμαρτήτῳ Γερμανίᾳ Σας. Οἱ Γερμανοὶ μοὶ φαίνεται δὲν συζητοῦν δύσκολα καὶ ἐπιστημονικὰ ζητήματα ῥητηρεύοντες. Μάλιστα δὲ εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν, ὅπου ὁ λόγος ἀποτείνεται πρὸς ἐν καὶ μόνον πρόσωπον καὶ μάλιστα σχεδὸν γέροντα, γραφόμενος δὲ χάνει πολὺ τῆς δεινότητός του καὶ τῆς ἐντυπώσεως, ἣν θὰ διήγειρεν ἀπαγγελλόμενος, φαντάζομαι, παρὰ σοῦ, εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν νομίζω ὅτι καλλίτερον θὰ ἔκαμνες νὰ περιορίζεσο ὅπως διὰ λόγων ἐπιστημονικῶν ἀποδείξεως ἀνυπόστατον τὴν γνώμην μου, ὅτι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς παιδείσεως δὲν βλάπτει νὰ μάθωσιν οἱ μαθηταὶ μερικὰ μηχανικῶς. Τότε πιστεύω δὲν θὰ ἤσθάνεσο ἐν τέλει τῆς ἐπιστολῆς σου τὸν δίκαιον λόγον νὰ θρηνήσης τὴν ἀπώλειαν τοῦ χρόνου, ἣν καὶ ἐγὼ, πιστευσὸν μοι, ὁμοίως ἐθρήνησα. ¹⁾ Ἐγὼ, φίλε μου, δὲν αἰσθάνομαι καμμίαν ἀνάγκην νὰ τροποποιήσω τὴν γνώμην μου. Ὅσα σὺ φέρεις πολεμῶν αὐτὴν εἶνε γενικαὶ ἐκφράσεις κατὰ τὴν γνώμην μου ἐσφαλμέναι. Θάρρει, δὲν κατεστράφη, ὁ κόσμος, διότι οἱ μαθηταὶ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου διδάσκονται τὸ ἄλφα βῆτα παρὰ τῶν ἐρμηνευτῶν καὶ οὐχὲ παρὰ τοῦ διδασκάλου. Βλέπε τὰ πράγματα ὅπως ἔχουσι. Μὴ θέλε νὰ βλέπης λίπος ἐν τῷ κώνωπι καὶ ὅστ' ἂν ἐν ταῖς βδέλλαις. Οἱ μαθηταὶ μένουσι μαθηταὶ εἴτε ὑπὸ τούτου εἴτε ὑπ' ἐκείνου τὰ στοιχεῖα τῶν γνώσεων διδασχθέντες. Τὸ σπουδαῖον κεῖται ἐν τῇ ἐπεξεργασίᾳ τῶν γνώσεων καὶ ἐδῶ ἀπαιτεῖ-

1) Ὁ κ. Ἐμπειροκλῆς καταφαίνεται ἐνταῦθα διὰ σοφισμάτων θέλων νὰ ἐξασθενώσῃ τὰς γνώμας τοῦ κ. Ἀγαθόφρονος, αἵτινες εἶνε μὲν ἐνιαχοῦ ἐπὶ τὸ ὑπερβολικῶνρον ἐξενηγεγμέναι, ἐν τούτοις ὅμως λέγουσιν ἀναμφισβητήτους ἀληθείας. Π. Π. Οἶκ.

ται άνθρωπος ὄριμος εἰς σκέψιν, ὅστις νὰ τοὺς ὑποβοηθήσῃ καὶ καθοδηγήσῃ εἰς τὸ ὀρθόν. Τὸ τοιοῦτον ὅμως δύναται νὰ γείνη εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις, καὶ μόνον ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Δὲν εἶνε, νομίζω, μεγάλη διαφορὰ εἰς τὰς ιδέαις μας, ὥστε νὰ παρουσιάζεσθε σεῖς οἱ προοδευτικοὶ μὲ σημαίαν ἐρυθρὰν κατὰ τῆς παλαιᾶς παιδαγωγικῆς. Καὶ ἡ παλαιὰ παιδαγωγικὴ καὶ ἡ νέα ἡ ἰδικὴ Σας ζητοῦσι τὴν μόρφωσιν τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο ἀρκεῖ νὰ ἄρῃ ἐκ τοῦ μέσου πάντα φραγμὸν καὶ νὰ προσεγγίσῃ ἑκατέραν πολὺ πλησίον ἑκατέρας. Ὡς πρὸς τὰ μέσα ὑπάρχει βεβαίως διαφορὰ τις. Ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ἐπουσιῶδες.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 22 Ἰανουαρίου 1877.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΚΤΗ

Σεβαστὲ Ἐμπειρόκλειε,

Ἀναγνωρίζω τὸ σφάλμα μου διότι ἀπέφυγον νὰ ὀμιλήσω ἐν τῇ ἐπιστολῇ μου διὰ μακροτέρων περὶ τῆς βλάβης τῆς μηχανικῆς διδασκαλίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου μάλιστα κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη, Ἐνόμιζον ὅτι, ὅσα εἶπον, ἤρκουν νὰ φωτίσουν ἓνα ζητοῦντα νὰ ἀποφύγῃ τὸ σκότος. Ἀλλὰ μετανοῶ ὅτι δὲν ἐξέθηκα τὸ πρᾶγμα καταληπτότερον καὶ τοῦτο, καθ' ὅσον δὲν ἤθελον δώσει ἀφορμὴν καὶ εἰς ἀκίρους εἰρωνείας. Ὅ,τι τις ἀναγνωρίζει βλαβερόν, βλέπει δὲ οὐ μόνον γινόμενον, ἐπομένως βλάπτον, ἀλλὰ καὶ ὑποστηριζόμενον ὅτι ἔχει κελῶς, νομίζω ὅτι δὲν εἶνε ἀπηγορευμένον νὰ τὸ χαρακτηρίσῃ ὅπως τὸ βλέπει καὶ ὅπως τὸ αἰσθάνεται. Βεβαίως ἡμεῖς, οἵτινες ἔχομεν τὴν ἀτυχίαν νὰ εἴμεθα νέοι, νὰ εἴμεθα δὲ καὶ μεστοὶ ὅλων τῶν ἐλλείψεων τῆς ἡλικίας μας, δὲν δυνάμεθα ἀπαθῶς νὰ βλέπωμεν εἰς γινόμενὴν καταστροφὴν. Καὶ διὰ τοῦτο ἀπόκειται εἰς τοὺς γέροντας νὰ διδάξουν ἡμᾶς τὴν ἀδιαφορίαν καὶ ἀπάθειαν πρὸς ὅλα.

Καὶ κατὰ τοσοῦτῳ μᾶλλον πρέπει τῶρα νὰ λυποῦμαι ὅτι δὲν ἀπελογήθη ἰκανῶς πρότερον, καθ' ὅσον Σεῖς δὲν ἤρκεσθητε μόνον εἰς τὴν ποιὴν τῆς εἰρωνείας Σας, ἧς φαίνεται νὰ προελογίσατε τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἠθελήσατε νὰ βαρύνητε αὐτὴν κατὰ τὸν σχολικὸν πάντοτε νόμον καὶ διὰ τῆς διπλασιάσεως καὶ τριπλασιάσεως τῆς τιμωρίας, δηλονότι καὶ εἰς τὴν ἐρώτησιν περὶ μηχανικῆς παιδείσεως νὰ ἀπαντήσω καὶ μυρία ἄλλα ζητήματα συγχρόνως νὰ λύσω. Καὶ ἡ λύπη καθίσταται ἔτι μεγαλειτέρα. ὅταν ἀναλογισθῶ ὅτι μέχρι τοῦδε δὲν ἐφθάσαμεν εἰς εὐάρεστον τι ἀποτέλεσμα συζητοῦντες. Ἐπειτα Σεῖς ἐγνοεῖτε πολὺ καλλίτερα ἐμοῦ τὸν τρόπον τῆς συζητήσεως. Σεῖς δὲν

δυσκολεύεσθε καθόλου νὰ ἀρνηθῆτέ τι ὑπάρχον, νὰ μεταθέσητε τὰ ὄρια τινος κατὰ τὸ δοκοῦν, νὰ διῆσχυρισθῆτε ἄνευ λόγου τινὸς ὅτι τοῦτο ὑπάρχει οὕτως, ἐν ᾧ ἐπιστημονικῶς ἀποδεικνύεται ἔχον ἄλλως. Ὁμοιάζετε πρὸς τοῦ φιλοσόφου τὰς ὑποθέσεις, αἵτινες μένουσι σταθεραὶ μέχρις ὕτου σειρὰ συλλογισμῶν ἀφαιρέσει ἀπ' αὐτὰς τὸ στῆριγμα. Σεῖς ὅμως ἔχετε τοῦτο τὸ πλεονέκτημα, ὅτι δὲν πίπτετε ἀφαιρουμένου τοῦ στῆριγματος, ἀλλὰ μεταπηδᾶτε εὐκόλως εἰς ἄλλην θέσιν, τὴν ὁποίαν ἂν χάσκατε καὶ αὐτὴν, τρέχετε εἰς ἄλλην καὶ κἀμνετε ὡς ὁ λαγῶδης τοιούτους ἐλιγμούς, ὥστε ἀδέξιος κυνηγὸς εἶνε ἀδύνατον ἐπὶ τέλους νὰ ἀνεύρη τὰ ἔχνη Ἰμῶν. Τοιαύτη ἐργασία μοι εἶνε ὀχληρὰ. Καὶ ἀνάγκη, ἂν καὶ δὲν ἔχω καμμίαν ὑπόληψιν εἰς τὴν σκοποβολὴν μου, νὰ ἀποπειραθῶ, διὰ νὰ δώσω τέλος εἰς τὴν ὑπόθεσιν, νὰ Σᾶς κτυπήσω εἰς τὸ πῆδημα. Ἐπεφάσισα μὲ ἄλλας λέξεις πολεμῶν τὸ σύστημά Σᾶς νὰ ἐκθέσω τὰς οὐσιώδεις διαγραφὰς τῆς νεωτέρας πρακτικῆς παιδαγωγικῆς, τὰς ὁποίας ἢ παλαιὰ οὔτε ἐγνώριζε καθ' ὅλην τὴν σπουδαιότητα αὐτῶν οὔτε ἐρήρυσέ ποτε αὐτὰς ἀκριβῶς οὔτε ἦτο δυνατόν κατὰ τὸν μηχανισμόν τῆς νὰ ἐφαρμόσει. Καὶ ἂν αἱ διαγραφαὶ αὗται τῆς νεωτέρας παιδαγωγικῆς εἶνε, ὡς ἐγὼ πείθομαι, σπουδαῖαι, προὔθετουσι δὲ εἰς πᾶσαν οἰανδήποτε ἐφαρμογὴν αὐτῶν ἀνθρωπίνων αἰδικῶς παιδευθέντων, τότε ἐν ἑκ τῶν δύο ὑπολείπεται εἰς ἡμᾶς ταύτας ἢ ἑλλείψασθαι νὰ ἀντιπαραστήσωμεν ὡς πρὸς τὰ γράμματα διὰ Σινικοῦ τείχους ἀποκρούοντες τὰς προόδους τῆς Εὐρώπης, ὅπως διατηρήσωμεν ἀλώβητα τὰ μέσα τῆς ἀπονεκρώσεως τοῦ πνεύματος, τὰ ὁποῖα τὸ πνεῦμα τοῦ μεσχιάνου ἐκλυροδύτησε καὶ εἰς ἡμᾶς καὶ ἐκ τῶν ὁποίων μέσων ἢ Τιτάνειος τῶν Γερμανῶν ἐπιμονὴ πρὸ πάντων κατώρθωσε νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν ἀναπτυχθεῖσαν κοινωνίαν, ἢ νὰ ἀνοίξωμεν ὡς καὶ εἰς τὰ ἄλλα οὔτω καὶ εἰς τὴν διαφύλαξιν καὶ τὸν καθαρισμὸν τῶν δημοτικῶν σχολείων τὰς πύλας, ὅπως εἰσρεύσῃ τὸ ρεῦμα τῆς ὑγιᾶς φιλοσοφίας τῶν νεωτέρων χρόνων. (ἀκόλουθεῖ)

Ο Δ Η Γ Ο Σ Δ Ι Δ Α Σ Κ Α Λ Ω Ν .

(ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΚΕΙΜΕΝΟΝ) (*)

Σχολεῖόν τι, ἐν ᾧ ἐργάζονται πολλοὶ διδάσκαλοι, ἐὰν δὲν πρέπει νὰ γείνη παίγιον τῆς τύχης, ἔχει ἀνάγκη ἀυστηρᾶς τάξεως. Μόνον διὰ ταύτας εἶνε

(*) Συνέγραψεν πρὸς τὴν γλῶσσαν τοῦ βιβλίου.